

Idazlan klasikoak eta eskola

Classic works and school

Paloma Rodríguez-Minambres*, Itziar Otegi, Xabier Etxaniz

Hezkuntza eta Kirol Fakultatea
UPV/EHU

LABURPENA: Artikulu honetan, haur eta gazte literaturako lan klasiko eta tradizionaleri buruz hausnartzen da, haien definizioaz eta osagai bereizgarriez, bai eta haien jatorriari buruz ere, dela unibertsaltzat hartzen diren lanen kasuan, dela euskal literatur tradiziokoak ere. Orobat, lan klasiko horien moldaketan eta berridazketan auzia aztertzen da, batez ere moldaketa horietako batzuek, zenbaitetan helburu didaktikoz eginak, berekin dakartzaten galeren eta irabazien ildotik. Lan klasiko eta tradizional horiek egungo eskola-testuinguruan irakasten jarraitzearen beharra eta onurak azpimarratzen dituzte egileek, oinarri hartuta, alde batetik, lan horiek literatur erreferente komunak ematen dituztela, eta erreferente horiek belaunez belau transmititzea ezinbestekoa dela komunitate baten biziraupenerako; bestetik, lan horiek tresna eta helduleku funtsezkoak ematen dizkietela haurrei, nork bere bizi-ibilbidean eta giza kondizioaren ulermenean aurrera egin ahal izateko.

GAKO-HITZAK: haur eta gazte literatura, klasikoak, tradizioa, eskola, oinarritzko hezkuntza

ABSTRACT: *In this article, the authors reflect on the classic works of children's and youth literature, on their components and defining features, as well as on their origin, both in the case of those considered universal, and those that belong to the Basque literary tradition. Likewise, they weigh the losses and gains that come with some adaptations that have been made of these classics, sometimes with didactic purposes. On the other hand, the authors defend the need to continue teaching these classics in the current school context, on the basis that these works provide, on the one hand, common literary references whose intergenerational transmission is fundamental for the continuity of a community, and, on the other, tools and footholds that allow children and young people to advance in their personal development throughout their lives and in their understanding of the human condition.*

KEYWORDS: *children's and youth literature, classics, tradition, school, basic education.*

* **Harremanetan jartzeko / Corresponding author:** Paloma Rodríguez-Minambres. UPV/EHU. Hizkuntza eta Literaturaren Didaktika. Hezkuntza eta Kirol Fakultatea. Juan Ibañez de Santo Domingo. 01006 – Vitoria-Gasteiz – paloma.rodriguez@ehu.eus – <https://orcid.org/0000-0001-8177-5585>

Nola aipatu / How to cite: Rodríguez-Minambres, Paloma; Otegi, Itziar; Etxaniz, Xabier. (2019). «Idazlan klasikoak eta eskola». *Tantak*, 31(1), 9-25. (<https://doi.org/10.1387/tantak.20115>).

Jasotze-data: 2018/09/18; Onartze-data: 2018/12/21.

ISSN 0214-9753 - eISSN 2444-3581 / © 2019 UPV/EHU

Obra hau *Creative Commons Atribución 4.0 Internacional*-en lizentziapean dago

SARRERA

Irakurle gaituak prestatu behar ditu eskolak (Moreno, 2011), eta, helburu horrekin, irakaskuntzako curriculumetan bi arlo bereizten dira irakurmenean: irakurtzeko gaitasuna, ikas-prozesuan aurrera egin eta ezagutzaren gizartean parte hartzeko aukera ematen duena, eta literatura-gaitasuna, testuekiko gozamen estetikoa eta gustua garatzekoa (Palou eta Fons, 2016). Adinean aurrera egin ahala, askotariko testuak ezagutu behar dituzte ikasleek, gero eta zailtasun handiagokoak, eta komeni da, orobat, urteetan zehar belaunaldi belaunaldi zabaldu diren testuak ere ezagut ditzaten. Zentzu horretan, beharrezkoa da idazlan klasikoak eta tradizionalak ezagutzea, herri baten jakituriaren transmisiorako bide diren aldetik. Izan ere, lan klasikoaren definiziora joz gero, horixe ikusiko dugu, zaharrak eta ereduzko lanak direla klasikoak. Lur hiztegi entziklopedikoaren arabera (2017), klasikoa da «Ereduzkoa gertatzen dena, batez ere zaharra izanik». Euskaltzaindiaren *Literatur Terminoen Hiztegiak* (2018), berriz, «klasiko» hitzaren bi adiera nabarmentzen ditu: batetik, idazle grekolatindarrak izendatzeko; bestetik, eta artikulua honetan jorratzen den gaiarekin lotura estuagoa duena, «bakoitza hizkuntza arruntan literatur idazkeraren eredu gisa aukeratu zituzten idazleak aipatzeko». Eta zehazten du, orobat, euskal literaturan klasikozaletasunak bi adiera horietara jo izan duela. Alegia, Grezia eta Erromako klasikoaren eragina azaltzen dutela Axularrek, Oihenartek, Mogekek, Munibek, Hiribarrenek edo Orixek, besteak beste, eta euskal klasiko edo idazle eredugarrien adibide gisa, berriz, jar daitezkeela Etxepare, Oihenart, Etxeberri, Axular, Mogel, Añibarro, Frai Bartolome, Larramendi eta Mendiburu. Ez du haur eta gazte literaturaren berariazko aipamenik egiten sarrera horretan.

Teresa Colomer ikerlariak dio (1999), haur literaturaz ari delarik, haurrak gizarte bateko partaide sentiaraztea dela liburu horien funtzioetako bat, komunitate bateko kide. Klasikoek ere hori bera egiten dute: kultura baten sustraietara eramaten gaituzte, eta urteen joanean eraiki den gizarte bateko partaide izaten laguntzen digute. Gizakiok identitate bat eraiki dugu ohituren, tradizioen, jokabideen gainean; elkar ulertzeko erreferentzia multzo bat. Gure artean, esaterako, bi lagun Kain eta Abel bezala ari direla diogunean denok ulertzen dugu zertaz ari garen, bai eta, informatikaren arloan, troiar bat zer den (hots, Troiako zaldian sartu ziren haiek bezala norbaitek gure sisteman sartu duen birusa).

Alde horretatik, gure eguneroko bizitzan etengabeak dira klasikoei egitiko erreferentziak. Eta, hain zuzen horregatik, eta komunitate baten parte gisa aritu ahal izateko duten balioagatik, ez gaitu harritu idazlan klasikoaren defentsan aritzeak hainbat aditu. Italo Calvino-k, esaterako, *Por qué leer a los clásicos* (1981) liburuan, zera zioen: «Un clásico es un libro que nunca termina de decir lo que tiene que decir» (1981:15). Orobat zioen klasikoak diren obra horiek, zenbat eta entzunagoak eta ezagunagoak izan, orduan eta

berriagoak, ustekabeagoak, harrigarriagoak egiten zaizkigula irakurtzean (Calvino, 1981). Carlos García Gual-ek, aldiz, mendeetako irakurketa eskatzen die klasikoei, haren ustez idazlan klasiko izateko ezinbestekoa baita honako hau: «la lectura reiterada, fervorosa y permanente de los mismos a lo largo de tiempos y generaciones. Clásicos son aquellos libros leídos con una especial veneración a lo largo de los siglos» (García Gual, 1998: 6). Borges-ek, berriz, hau zioen klasikoei buruz: «Clásico es aquel libro que una nación o un grupo de naciones a lo largo del tiempo han decidido leer como si en sus páginas todo fuera deliberado, fatal, profundo como el cosmos y capaz de interpretaciones sin término» (Borges, 1952). Hori esan ondoren, Borges-ek zalantzan jartzen zuen zer den klasiko bat, eta zer har dezakegun halakotzat. Litekeena baita batzuentzat klasiko izan daitekeen hori ez izatea klasiko beste norbaitentzat.

Gizarte bakoitzak, beraz, erabaki behar du bere klasikoak zein diren, komunitate izateko eta elkar ulertzeko, oinarri komun bat izateko. Gaur egun, baina, kontzeptu horiek nabarmen aldatzen ari dira, eta abiadura bizian; eta horrek eragina du «klasiko» kontzeptuan ere. Izan ere, ziberkulturaren eta informazioaren aroan bizi gara (Martos García, 2009), eta pantailen nagusitasun horretan informazioa oso erraz eta munduko edozein txokotatik lor daiteke, hain erraz ezen galduta edota, Fanjul-ek (2011) aipatzen duenez, *infoxikatuta* senti baikaitezke. Hortaz, WhatsApp bidez istantean munduko beste bazter batean dagoen norbaitekin komunikatzen garen garai honetan, eta komunitatearen ideia non-dik norakoak auzitan jar daitezkeen honetan, bizirik al diraude klasikoeak? Denek neurri berean? Klasikoak ezagutu beharraz ari garenean, zenbaterainoko oinarria behar dugu?

Argi dago ezinezkoa dela gaur egun hezkuntza sistemaren bidez antzinako istorio guztiak geureganatzea, are gutxiago horiei gehitzea inguruko kulturetan ereduizkoak izan diren obrak (*Romeo eta Julieta*, *Kixotea*, *Notre Dameko konkorduna* eta abar). Liburu guztien erreferenteen berri izatea ere ezinezkoa da. Baina, aldi berean, komeni zaigu oinarri bat izatea eta transmititzen jarraitzea. Hau da, gutxieneko batzuk behar-beharrezkoak ditugu. Horiekin batera, beste herrialde batzuetako klasikoak ere ezagutzea komeni da, ez hainbeste herri komunitate sentimenduan eragiteko baizik eta munduko hiritar sentiarazteko. Horrela, *Grufaloo* (Donaldson, 2017) edo *Han Gan-en zaldi magikoa* (Jiang Hong, 2006) ipuinak, esaterako, zoragarriak irudituko zaizkigu, eta kontatzen dituzten istorioak, dibertigarriak eta hunkigarriak. Txinako ipuin-tradiziotik datozen istorioak dira biak ere, eta, alde horretatik, haien tradizioa, ohiturak eta kultura ezagutzeko ere baliu duten istorioak dira. Haatik, horren berri izan gabe ere, liburu egokiak dira eskoletan kontatzeko eta horien irakurketarekin disfrutatu eta ikasteko. Izan ere, herri ipuinak ere idazlan klasikotzat har genitzake arestian eginitako interpretazioaren arabera; hau da, ereduizko lanak, zaharrak eta komunitate sentimendua eragiten dutenak (hori guztia, Borges-ek aipatzen zuen

erlatibizazioa kontuan izanik, noski). Nolanahi ere, ipuin klasikoak eta tradizionalak izango ditu hizpide lan honek.

Ez dugu den-dena jakin behar —ezin dugu den-dena jakin—, baina, hezitzaileak garen neurrian, saiatu beharko genuke zoru bateratu bati eusten, zoru horren garrantziaz ohartzen eta haren beharra aldarrikatzen. Nahiz eta eskolaren helburu nagusiak, irakurmenari dagokionez, irakurtzeko gaitasuna eskuratzea eta irakurtzeko ohitura sustatzea izan, testu klasikoak interpretatzen eta gozatzen irakatsi behar dugu, ikasleek haiekiko sentsibilitatea eta zaletasuna gara ditzaten (Cerrillo, 2016). Irakurgai klasikoak ez daude baltsamaturik; aitzitik, haien mezuak eta balioek mende honetako errealitatearen gainean begiratu kritiko bat izaten laguntzen dute (García Gual, 2016). Merezi du ereduzkoak diren obra klasiko horiek ezagutzea, aztertzea eta hurrengo belaunaldiei helaraztea. Horretaz jabetzen laguntzea da lan honen xedea.

ZER DIRA KLASIKOAK?

Abiadura bizian aldatzen ari den gizarte batean bizi gara, eta lehen berria zena berehala zaharkitua iruditzen zaigu; era berean, antzinako kontu batzuk guztiz berriak gertatzen zaizkigu. Argi dago greziarren edo erromatarren garaiko istorioak klasikoak direla, baina, noiz eta nola hartu klasi-kotzat duela gutxi argitaratutakoak? Lan batek, klasikoa izan dadin, ezinbestekoa du bere kalitatearen gaineko ezagutza, onarpena, gizarteak hori aitortzen duenean, bere egiten duelako. Alegia bat izan daiteke, ipuin bat edo mito bat, baina lan horrek aitortuak behar ditu balioa eta antzinakotasuna; hau da, aspaldiko lan ezagun bat izan behar du, kultur komunitate baten partaide egiten gaituena, Pedro Cerrillo-k dioenaren haritik:

La formación humanística debe sustentarse, entre otros pilares, en la lectura de los clásicos, porque en sus historias y en sus textos está contenida buena parte de la cultura y la tradición del mundo, porque son modelos de escritura literaria, porque son una herencia dejada por nuestros antepasados y porque han contribuido a la formación de un imaginario cultural que ha aportado una peculiar lectura del mundo en sus diferentes épocas (Cerrillo, 2016: 101).

Haatik, zer nolako lanak iritsi dira gure gizartera? Gehienak ahoz aho transmititu izan diren istorioak dira, XIX. mendean hasi eta XX. mende erdira arte idatziz jaso izan direnak. *Loti ederra* izan zen horietako bat, edo *Txanogorritxu* bera; euskaraz, berriz, *Herensugea* edo *Tartalo*; geroago etorriko ziren *Makilakixki* edo *Mari Xor*, esaterako. Horien ondoan, Grezia eta Erromako testuetan jasota ageri zaizkigun mitoak dauzagu (Prometeo, Ikaro, Midas...) eta baita ezin ditugu ahaztu azken bi mila urte baino

gehiagotan hainbat eta hainbat bertsio izan dituzten alegiak ere. Euskaraz, aipagarriak dira 1804an Bizenta Mogelek euskaratu zituen alegiak (*Ipuin onac* lanean jasoak). Horien guztien ondoan, helduentzat sorturiko hainbat lan ere iritsi dira, arestian aipaturiko *Romeo eta Julieta*, *Kixotea*, *Notre Dameko konkorduna*... baina lan horiek ere erlatibizatu egin beharko genituzke, Borges-ek adierazi zuen bezala (1952).

Egiturari dagokionez, istorio klasiko batek, normalean, irakaspen bat eman ohi du, baina ez ezinbestean, eta eskualde edo herrialde baterako balio duen bezala, beste baterako ere preziatua izan daiteke. Zentzu horretan, aipagarriak dira hemen eta Txinan edo Ameriketara entzun ditzakegun istorio paraleloak, ia-ia berdinak. Batzuetan, paralelismo hori kulturen arteko hurbiltasunak bultzatuta gertatu izan da. Euskaraz dugun *Lanpara poderosa* ipuina *Aladino* istorio ezagunaren oso antzekoa da; *Mari Xor*, berriz, Europako tradizioan hain ezaguna den *Errauskineren* euskal bertsioa genuke. Beste batzuetan, ordea, zailagoa da kontakizunen artean kontakturik gertatu izana. Hala ere, badaude, Txinako eta Euskal Herriko hainbat ipuinen artean, parekotasun harrigarriak (Etxaniz, 1995); edo Hego Amerika eta Ekialde urrunekoan artean. Kasu horietan, gizakiaren funtsezko behar edo kezkei erantzuna emateko ahaleaginean bilatu beharko genuke antzekotasun hori, eta ez hainbeste kulturen arteko hurbiltasun edo kontaktuan.

Ipuinek, kontakizun klasiko eta tradizionalak, badute, berez, urteetako balioa. Gaur egun arte iraun badute zerbaitengatik izan da, oraindik ere balio digutelako. Izan ere, klasikoa izateko, obra batek bizirik egon behar du; aspaldian argitaratua izanagatik oraindik ere jendea erakarri behar du, urteak igaro arren irakurleak hunkitzen jarraitzen duen lana. Bettelheim-ek, esaterako, azaldu zuen herri ipuinek, lehen bezala gaur egun ere, lagundu egiten digutela bizitzan ulertzen, eta sortzen zaizkigun beldur eta oztopoei aurre egiten:

Por mucho que nos sintiéramos más o menos desalentados, subestimados o tratados injustamente por los adultos de nuestro entorno próximo, por mucho que temiéramos tener un comportamiento torpe o estúpido, estos cuentos de hadas nos brindaban la promesa de que, un día, a despecho de las apariencias, dejaríamos atrás, alejándolo de nosotros para siempre, aquel estadio de inferioridad (...) Estas esperanzas y otras por el estilo, ya fuesen reales o imaginarias, son las que, alimentadas por los cuentos de hadas, nos permitieron superar con entereza las adversidades (Bettelheim, 1980: 9-10).

Jung-ek (1968), berriz, adierazi zuen ipuinotan gizakion subkontziente kolektiboa ageri zela; han eta hemen, leku guztietan antzekoak diren kezka eta arazoei erantzun bat ematen zietela: Zergatik ateratzen da eguzkia? Nola gainditu bizitzako egoera korapilatsuak edo latzak? Handinahien aurrean, nola jokatu? *Peru gezurtia* —*Peru Arraizpe*, Azkueren bertsioan

(1942)— horren adibide argia dugu: etxera zorrak kitatzera datozen eskribaei adarra jotzeaz gain, dirua ere nola kentzen dien kontatzen digu ipuinak. Ez hori bakarrik; bera preso harrapatu behar zutenak itsasoan nola itotzen diren kontatu ondoren, honako esaldi honek ematen dio amaiera ipuinari: «Peru, berriz, ardiak aurretik zituela, baserrira joan zen lasai asko» (X.X., 1983: 30).

Herri ipuinek, mitoek eta alegiek, funtsean, bizitzen erakusten digute, geure burua hobeto ezagutzen, eta gure mundu honetan kokatzen. Midasen urrearen istorioak argi eta garbi adierazten digu aberastasunak ez duela zoriontasuna ekartzen; are gehiago, gauza guzti-guztiak urre bihurtzeak heriotzara eramán gaitzakeela.

Testu horien bidez, balioak ezagutu ditugu; onak (adiskidetasuna, askatasuna, maitasuna, leialtasuna) eta txarrak (handinahikeria, saldukeria, beldurra, gorrotoa, harrokeria). Klasikoek hainbat irakurketa eta berrinterpretazio maila eskaintzen dituzte, eta ondare hori modu literario batean jasotzeak elementu ugari ematen dizkigu munduan egoteko modu bat aurkitu eta bizitzan aurrera egiteko.

EUSKAL KLASIKOEN INGURUAN

Euskal Herrian, azken 200 urteetan jaso izan dira lehenagotik ahoz aho kontaturiko hainbat istorio: *Herensugea*, *Tartalo*, *Mari*, *Gizon harri-garriak*, *Txomin Ipurdi* eta abar. Horiek guztiak har ditzakegu klasikotzat. Hala ere, ahozko istorio horiek idatzizkora igarotzean moldatzailearen eskuetatik igaro dira, eta, euskararen kasuan, pertsona horiek, gehienetan, elizgizonak edo elizkoiak izan dira: Azkue, Barandiaran, Arratibel, Mayi Arizitia edo Webster, besteak beste. Agian horregatik daude, gure ipuinetan, hainbeste Ama Birjina, maitagarrien orde, edo hainbeste deabru, gizon gaiztoen paperean (Etxaniz, 2011). Hau da, moldatzaileek, euskal kulturaren kasuan, ipuin edo istorio klasiko horiek kristau ikuspuntutik kontatu izan dituzte, jatorrizko testuen izaera edo kutsu paganoa desegokitzat jota.

Orain arteko transmisioari erreparaturik, gure kulturakotzat ere har ditzakegu jaso ditugun hainbat eta hainbat alegia, Greziako mitologiako istorioak edo Biblian jasotakoak. Izan ere, klasiko bat klasiko egiten duena ez da hainbeste nork edo non sortua izan den, baizik eta non erabiltzen den, zein tradizioan txertatu den. Hau da, Kain eta Abelen istorioa geure egin dugu, bai eta Troiako zaldia, Aladinoren kriseilua edo Mari Errauskineren zapata ere; gure tradizioa osatu egin dugu istorio horiekin, aberastu, idazlan klasikoek gaurko mundu modernoan bizitzen lagundu gaitzaten.

Nolanahi ere, nabarmendu behar da gizarte zehatz batean bizi garela. Gurean, aintzat harturik, batetik, euskal literaturaren gaztetasuna beste batzuen aldean, eta, bestetik, zein gutxi irauten duen edozein produktuk gure

gizartean, esan genezake eskolako idazlan klasikoak izan daitezkeela Loirdiren *Hamabost egun Urgainen* nobela poliziakoa, Lertxundiren *Tristeak kontsolatzeko makina* ipuin liburua, Atxagaren *Behi euskaldun baten memoriak* nobela edo Landaren *Txan fantasma* eta Zubizarretaren *Usoa, hegan etorritako neskatoa* ipuinak (azken horrek oraindik bi hamarkada besterik ez duen arren).

Gakoa hauxe da: nola eman jarraipena prozesu horri? Alegia, istorio klasiko horiek nola ekarri gurera, eta, zehazkiago, hezkuntza mundura? Haiekiko distantzia —linguistikoa, kulturala edo kontzeptuala— gaur egun handia izan daitekeen arren (Molina García, 2015), ahalegina egin behar dugu geletan zabaltzeko. Gorago aipatu ditugu Grezia zaharreko alegiak; hor dago, esaterako, dortoka eta erbiaren alegia. Lan honetan ere, irudi hori erabil liteke: dortokak bezala astiro baina etengabe aurrera egin ezean, ez da aurrerabiderik lortuko. Uste badugu merezi duela gure herri jakituria, ingurukoen tradizioa eta klasikoak euskal haurrei hurbiltzea, urrats sendoak emanez egin beharko genuke jakituria horren transmisioa. Nola lortu hori egitea, ordea, gaur egungo gizartean?

Lehenik eta behin, istorioek —mitoak, alegiak, ipuinak...— ikasleen irismenean egon behar dute, haien esku. Ez du zentzu handirik unibertsitateko liburutegi batean bakarrik egoteak alegien bildumak; edo Euskaltzaindiaren argitalpen batean bilduta, herri ipuinak. Haur eta gazteei iristeko moduko bitartekoak jarri behar ditugu, eta horrek eskatzen du onartzea ezen, testu klasiko originalak hartu beharrean, zilegi dela egokitzapenak eta bertsio laburtuak erabiltzea, klasikoekiko hurbilketa modu askotan egin baitaiteke. Ez dugu beldurrik izan behar klasikoak geletan irakurri eta lantzeko, haien esanahia azken tantaraino zukutzen saiatzeko, obra horiek ez baitira ukiezinak. Irakasleoi, hezitzaile eta bitartekari garen heinean, irakurgai klasikoen transmisio prozesuaren katebegi funtzioa dagokigu. Hau da, pentsatu behar dugu ikasleek beren literatura ibilbidea egingo dutela, eta bizitzaren beste etaparen batean aurkituko dituztela, berriz ere, klasikoak, eta haien irakurketan sakontzeko aukera izango dutela. Pedro Cerrillo-k honelaxe dio:

Las obras clásicas no necesitan abogados defensores, solo requieren un hueco en los estantes, en los escaparates y en los planes de estudio. Luego ellas se defienden por sí mismas y se ganan los lectores a pulso, a base de prestigio histórico, a base de lecturas y relecturas atentas y sensibles a lo largo de los siglos, y son capaces de sembrar de gratitud la mente de sucesivas generaciones por su sola capacidad de emocionar y hacer pensar (Cerrillo, 2013:18).

Egokitzapen batzuk marrazki bizidunen bidez egin izan dira (eskoletan erabiltzeko material gisa edo telebistan emititzekoak); beste batzuk, liburu ilustratuetan, baita helduentzat direnetan ere, haiek haurrei kontatzeko

edo irakurtzeko. Bide ugari egon daitezke —zergatik ez antzerki lanen bidez?—. Horietako bat dugu duela gutxi Fanietorri Argitalpenak Castillo Suarez idazleak, Morkots ilustratzaileak eta Enara Intsausti maketageileak argitara eman zuten *Mainamikirri* (2018) liburua, 1986an Burundako Izaskun Etxeberriari eginiko grabazio batzuetan oinarrituta. Ahotsak webgunerako materiala zena, jaso, txukundu eta denon eskura jarri dute. Lehen urratsa hori da, plazaratzea, hartzailearengana iristeko moduan jartzea. Arlo honetan guztiz ezinbestekoa da bitartekarion lana, etxean, hezkuntza munduan edo liburutegietan ari garenona, haurren eta produktuaren artean gaudenona, alegia. Jakina, ardura hori ez dagokio sektore bati, baina onartu behar da eskolak ardura handia duela lan horretan.

Ildo horretatik, aipamen berezia merezi du Galtzagorri elkarteak, Eusko Jaurlaritzaren diru-laguntzaz, 2011 eta 2013 artean gauzaturiko Klis-Klasikoak ekimenak, zeinak, hain zuzen, helburu baitzuen «4 eta 16 urte bitarteko irakurleen esku jartzea euskarazko literatur obra kanonikoak zein beste hizkuntzetako klasikoen itzulpen egokiak» (Galtzagorri elkarteak, d.g.).

Honela dio Galtzagorri elkarteak bere webgunean:

Gogoan izatekoak dira 70eko hamarkadatik aurrera, eta batez ere 80ko hamarkadan zehar, eskolaren euskalduntze azkarrak behartuta egin ziren lan klasikoen euskaratze eta egokitzapenak; 90eko hamarkadatik aurrera ere egin izan diren ahalegin solte eta isolatuagoak, gehienetan jarraikortasun handirik gabe. Alabaina, edizio haietako gehienak esku-raezinak dira gaur egun; beste hainbat edizio originalen itzulpenak barik testu egokituen itzulpenak ziren; itzulpen ereduak eta moldeak ere aldatuak dira; hainbat erreferentzia ezinbesteko, aldiz, sekula ez dira osorik euskaratu (Galtzagorri, d.g.).

Hutsune eta arazo horiek konpontzeko xedez sortu zen ekimena, baina, tamalez, bederatzi lan baino ez zuten argitaratu, hala nola Carlo Collodiren *Pinotxoren abenturak*, David McKee-ren *Elmer*, Mariasun Landaren *Txan fantasma*, Mayi Ariztiaren *Amattoren uzta* edo Mark Twain-en *Tom Sawyer-en abenturak*. Hain idazlan arrakastatsu eta ezagun horietan ere nahasketa antzeman daiteke «klasiko» kontzeptuaren inguruan; hots, Cerrillo-k aipatzen duen bezala, «quizá hay momentos en que confundimos ‘clásico’ con ‘hito’, es decir, libro que ha abierto caminos nuevos en la literatura» (Cerrillo, 2016: 106), Galtzagorri proposaturiko liburu horietako batzuek hamarkada gutxi batzuk baino ez baitute.

KLASIKOEN ITZULPENAK ETA MOLDAKETAK

Idazlan klasikoak ezagutzeko eskubidea izan behar dugula zioen Ana María Machado-k (2002), eta formazio humanistikoan funtsezkoak direla,

Pedro Cerrillo-k (2010), idazkera literarioan eredu direlako eta testuinguru sozial, estetiko eta etiko bat zehazten dutelako (Jiménez-Pérez, 2015).

Baina horrekin batera, idazlan klasikoen irakurketan zenbait zailtasun edo eragozpen aurkitu ahal dituzte XXI. mendeko irakurleek; hau da, bizi garen gizarte globalizatu eta aldakorrean artearen eta literaturaren tradizioaren jabe ez diren irakurleei urrunegi gerta dakizkieke testu klasikoak. Cerrillo-k (2010) azaltzen du adin egokian iritsi behar zaizkiela, ñabardurak ongi konprenitzeko pentsamenduaren heldutasuna ezinbestekoa baita. Horren haritik, Teresa Colomer-ek gogoeta hau plazaratu du:

A pesar de su universalidad y recurrencia, el imaginario colectivo también evoluciona constantemente. Por una parte, las referencias concretas que se comparten varían a medida que se popularizan nuevas ficciones. Por otra parte, las obras tradicionales son reelaboradas o reinterpretadas a la luz de las preocupaciones sociales, morales y literarias de cada momento histórico (Colomer, 2005:20)

Izan ere, ulermen zailtasun hori gainditu nahian, askotan egin izan dira idazlan klasikoen moldaketa eta adaptazioak. Eta horiek, alde onak izan ditzaketen bezala, badituzte beren eragozpenak ere. Hona hemen adibide bat:

Isil-isilik etxean sartu eta Gepetto ikusi zuen, herriko arotz zaharra, egurrezko txingote bati azken ukituak ematen.

—Kito, bukatu dut —entzun zion arotz trebeari—. Nahiko nuke egiazkoa bazina; nire semea bazina, Pinotxo jarriko nizuke izena.

Bere maisu-lan harekin pozik, lotara joan zen, eta Krispin Kirkil ere bai. (Collodi, 1993: 8-9).

Horixe da *Pinotxo* liburu ezagunaren bertsio batean panpinaren sorkuntzaz 1993an *Egin* egunkariak plazaraturiko adaptazio bat, «Nire klasikorik maiteenak» bilduma barruan. Jatorrizko bertsiotik askoz hurbilago dago, aldiz, 2011n plazaratutako itzulpen hau:

Etxean sartu orduko, berehala lanabesak hartu eta txotxongiloa egiten eta lantzen hasi zen Geppetto.

—Zer izen ipiniko diot? —galdetu zion bere buruari—. Pinotxo deituko diot. Izen horrek zorte ona ekarriko dio. Behin, Pinotxo izeneko familia oso bat ezagutu nuen (...)

Bere txotxongiloarentzako izena aurkitu ostean, orduantxe hasi zen gogoz lanean, eta berehala ileak egin zizkion, gero kopeta eta geroxeago begiak.

Haiek egin ondoren, pentsa ezazue zein harriturik geratu zen, ikusi zuenean txotxongiloari begiak mugitzen hasi zitzaizkiola eta adi-adi begiratzen ziotela.

Geppettori zurezko bi begi haien begirada ez zitzaion batere gozoa iruditu, eta haserreturik esan zuen:

—Zergatik begiratzen didazue, zurezko begitzarrok?

Inork ez zuen erantzun.

Orduan, begien ondoren, sudurra egin zion; baina sudurra amaitu bezain pronto, luzatzen hasi zitzaion txotxongiloari; luzatu eta luzatu, minutu gutxitan inoiz bukatzen ez zen sudurtzar bat bilakatu arte.

Geppetto gizagaixoa sudur hura mozten ahalegindu zen behin eta berriro, baina zenbat eta gehiago moztu eta ebaki, orduan eta gehiago luzatzen zen sudur lotsagabe hura.

Sudurraren ondoren ahoa egin zion.

Ahoa artean bukatzeke zeukala, barrez eta iseka hasi zitzaion.

—Aski da, utzi barre egiteari! —esan zion Geppettok zeharo mindurik; baina harriari hitz egitea bezalaxe izan zen.

Orduan ahoak barre egiteari utzi bai, baina mihia atera zion.

Geppettok, bere lana bertan behera ez uztearren, ez ikusiarena egin eta lanean jarraitu zuen. Ahoaren ondoren kokotsa egin zion, geroxeago lepoa, sorbaldak, sabela, besoak eta eskuak.

Eskuak amaitu bezain laster, hara non sumatu zuen Geppettok norbaitek burutik ileordea kentzen ziola. Bueltatu zen, eta zer ikusiko? Bere ileorde horia txotxongiloaren eskuetan!

—Pinotxo..., emadazu berehala nire ileordea!

Eta Pinotxok, Geppettori ileordea itzuli ordez, bere buruan ipuin zuen, bai eta erdi itota geratu ere (Collodi, 2011: 15-16).

Geppetto-k, oztopoak oztopo, jarraitu zuen panpina —txotxongiloa— egiten; eta hark bihurrikeriak egiten zituen, hankekin ostikada bat eman zion, eta abar. Pinotxo amaituta egon zenean, etxetik atera zen korrika eta *carabiniere* batek harrapatuta itzularazi zuten etxera. Baina, han, *carabiniereak* jendearen esanak entzunda, Geppetto atxilotu zuen Pinotxo txikitu ez zezan.

Ikusten denez, *Eginek* argitaratutako adaptazioak eta jatorrizkoak ez dute antzik; lehena askoz ere pobreagoa da, ez ditu bigarrenaren grazia eta bizitasuna, ez dira ageri Geppetto-ren buruhausteak txotxongiloa egindakoan, ez eta haren barrabaskerien ondorioz jasaten dituenak ere. Egilearen eta panpinaren arteko lehen elkarrizketak ere ez dira azaltzen laburpenean, are gutxiago irakurleari egiten zaizkion galderak, bere inplikazioa bilatuz. Argi dago, hortaz, zein den literarioagoa, zein erakargarriagoa, zein aberatsagoa eta entretenigarriagoa.

Guztiarekin ere, adaptazioei esker hainbat lan mardulen argumentua ezagut dezakegu orri gutxi batzuetan. Erein argialetxeak 2017an atera zituen «Mini klasikoak» bilduma liburuak, esaterako, edo Ibaizabal etxeko «Ipuin klasikoak» saila oso aproposak dira bost-hamar minututan gure inguruko hainbat idazlan eta ipuin ezagunen nondik norakoak ezagutzeko,

eta haien mezua ongi ulertzeko. Izan ere, Navarro-k dioen bezala «ni la capacidad lectora de los niños ni de los adolescentes ni sus conocimientos de la lengua les permiten leer, ni con gusto ni con aprovechamiento, buena parte de nuestros clásicos» (2006: 18).

Honetan, beste kontu askotan bezala, ez dago erantzun bakar bat. Jatorrizko testuek, normalean, aberastasun eta balio handiagoa dute. Hobe da istorio bat, ahal dela, bere osotasunean gozatzea, baina aitortu behar da, era berean, liburu-dendetan badaudela hainbat adaptazio oso ongi eginak. Horietako bat da, esaterako, Selma Lagerlöf-en *Nils Holgersonen bidaia mirargarria* (2016) liburua, edo *Oz-eko aztia* (2017) L. Frank Baum-en nobela ezaguna, Ibaizabal argitaletxeak berriki plazaraturiko bertsio zaindu eta zinez gomendagarriak.

Bestalde, aintzat hartu behar da aurreko adibideetan itzulpena eta egokitzapena edo moldaketa batera ageri direla. Izan ere, hala gertatu izan da euskarazko haur eta gazte literaturaren historian. Manu López Gaseni-ren arabera, 1876-1935 urtealdian alegia ugari euskaratu ziren, bai eta Oscar Wilde-ren lan batzuk eta Grimm anaien ipuinak ere. 1936-1975 aldirian euskaratu ziren, berriz, *Charles Perrault'en Ipuinak* (1965); *Phedro'ren alegiak* (1965-1966); *Esopo'ren alegiak* (1967) eta *Andersen-en Ipuinak* (1969). 1970ean, Saint-Exupéry-ren *Printze Txikia*, eta Sánchez-Silva-ren *Ardo ta ogi Martxelin. Robinson Crusoe*, adibidez, 1974an euskaratu zen. Itzulpen edota moldaketa gehienak, ordea, 1976-1995 urtealdian eginak dira. Orduan euskaratu ziren mendebaldeko kulturaren HGLko klasiko diren lan gehienak, hala nola Twain, London, Stevenson, Kipling, Salgari, Stowe, Verne, Scott, eta abarrenak (López Gaseni, 2000).

Egile berak nabarmentzen duenez, itzultzaileek era askotako egokitzapenak egin zituzten, arrazoi narratiboak, didaktikoak edo ideologikoak tarteko. Bai eta kulturalak ere. Legoa diren *Grimm anayen berrogetamar ume-ipuin* lanean, adibidez, toki eta pertsona izenak moldatuta ageri dira:

(...) horrela, «Durango'ko erri-ableslariak» aurkitzen dugu jatorrizko «Die Bremer Stadtmusikanten» ordez; edo «Yulitxo eta Libetxo» «Hänsel und Gretel»-en ordez. Baita beste elementu batzuk ere. «Edurnetxo» izeneko ipuinean, esaterako, pertsonaien «tituluak» aldatu egiten dira. Horrela, errege-erreginak «Urdin-zubiko etxandere» eta «Urdin-zubiko Nagusi» bilakatu dira. «Urdin-zubiko etxandere» bihurtutako amaorde gaiztoa, ordea, ez omen da gai pozoia bere kabuz prestatzeko, «ta Lamiña-pozura yoanda sorgin nausiarri orrazi edendu (benenodun) bat eskatu eutsan». Planteamendu horren ondorioz, ipuinaren bukaera aldean agertzen den printzea «Galarrateko Nagusiaren semea» bihurtzen da (López Gaseni, 2000, 161).

Egokitzapenez ari garelarik, nolanahi ere, garrantzitsua litzateke moldaketek ez dezaten jatorrizkoa irakurtzeko gogoia zapuztu, eta,

inoiz, aurrerago, bertsio osoa irakurtzera anima gaitzaten. Horretarako, jakina, egokitzapenak ona izan behar du, eta eskolan, etxean edo beste nonbait bitartekari lana egiten dugunoi dagokigu kalitate hori baloratzea.

IDAZLAN KLASIKOEN BERRIDAZKETAK

Eusko Jaurlaritzak onartu duen hezkuntza curriculumean (2015), besteak beste honako hau diote eskoletan landu behar den literatura-gaitasunaz: «Hainbat generotako literatura-testuak irakurtzea eta entzutea, eta, hala, literaturaz gozaten ikastea, horrek sentsibilitate estetikoan aurrera egiteko, norberaren hizkuntza-ondarea aberasteko eta identitate kulturala eraikitzeo aukera ematen duen aldetik». Zentzu horretan, argi dago idazlan klasikoek pisu handia izan dezaketela formazio estetikoan, baina baita alderdi linguistiko eta humanoan ere. Eskoletan hori gauzatzeak erronka dakarren arren, Teresa Colomer-ek honela adierazten du:

Podemos señalar como principio de actuación el abandonar la idea de que el acceso a los clásicos va unido al aprendizaje de la historia, siglo tras siglo, o al conocimiento de la existencia de unos pocos títulos muy reconocidos por su valor artístico. Es necesario seleccionar obras e itinerarios de lectura que sean rentables para realizar los distintos tipos de entradas en el fenómeno literario que parecen imprescindibles en la educación de cualquier ciudadano (Colomer, 2005:28).

Ikastetxeetan idazlan klasikoak irakurtzea komenigarria eta interesgarria da, baina, horien ondoan, baditugu, orobat, idazlan klasikoetan oinarriturik, eraldaketa handien ondorioz —istorio desberdinak berregitea, pertsonaiak nahastea, parodia egitea, eta abar— testu berriak sorrarazi dituzten lanak. Teresa Colomer-ek dioen bezala (2005: 28): «Si los recursos literarios se reutilizan es porque han demostrado sobradamente su éxito y constituyen un imaginario socializador al que tanto los autores como los lectores gustan de volver una y otra vez».

Baina obra horietara sartzeko, garrantzi handia du ulertzeak literatura-testu guztiak nola erlazionatzen diren aurreko tradizio literarioekin (Lluch, 2003), idazlan klasiko berridazketan ikuspegi edo adiera berriak erantsiko baditugu (Meek, 2004). Hots, testu batek beste baten oihartzunak nola ekartzen dituen antzematea ezinbestekoa da irakurketan plazera lortzeko (Lluch, 2003). Planteamendu hori argitzearren, Ana Díaz-Plajak (2016) Genette-ren (1989) transtestualitatea kontzeptua baliatzen du hainbat testutan beste batzuen aztarnak aurkitzearen arrazoiak azaltzeko, eta honako mota hauek ematen ditu:

1. taula.
Transtestualitatea

Mota	Definizioa	Adibideak
Intertestualitatea	Idazle batek aurreko bati egiten dion aipamen zuzena edo esplitzua	Louise May Alcott-ek <i>Little women</i> lanean Dickens-en liburuak
Artxitestualitatea	Literatur genero bati jarraitzen dioten lanen elementuen erreplikapena	<i>Huckleberry Finn</i> -en badaude pikaroen eleberriei edo Kixoteari eginiko erreferentziak
Metatestualitatea	Testuaren beraren literatur prozesuaren elementuak agerian uztea	Jon Scieszka-ren <i>El apestoso hombre queso y otros cuentos maravillosamente estúpidos</i>
Hipertestualitatea	Aurreko testu baten elementuak berridaztea ezaugarriren bat eraldatuz (denbora, espazioa, pertsonaiak, argumentua edo asmoa)	Roald Dahl-ek <i>Errima errebeldeak</i> liburuan, beste batzuen artean, Errauskineren irudi klasikoak irauli eta errebelde bilakatzen du

Hala, hortxe ditugu idazlan klasikoetan oinarrituta dauden edo nolabait haiekiko antzekotasun bat duten hainbat eta hainbat lan moderno. Horien ondoan, euskal haur literaturan ere aurki ditzakegu hainbat lan jatorri edo hipotestu klasiko bat dutenak, esaterako: *Julieta, Romeo eta saguak, Otso-gorritxo, Midasen eraztuna, 1002. gaua, Abraham, Basajaunen misterioa, Txano gorritxo eta amona basatia, Zapatagorri*.

Argi dago kasu horietan guztietan zein den literatura klasikoan duten erreferentea. Hau da, testu berriak dira, baina abiapuntua, azaldu dugun bezala, klasiko batean dute, eta horien berridazketa, moldaketa edo bertsio ezberdinak dira. Horiek guztiak euskaraz sorturiko lanak dira, baina itzulpenetan are nabarmenagoa da fenomeno hori. Adibide bat jartzearen, hona hemen euskaraz haurrentzat «otsoa» hitzarekin hasten diren hainbat lan: *Otso bihozbera, Otso-gizona, Otsoa dator!, Otsoa itzuli da!, Otsoak horretan, Otsoaren ahoan, Otsoaren begia, Otsoaren ipuina, Otsoño*.

Nahiz eta ez diren ipuin klasikoak, garbi dago jatorrizkoa ezagututa askoz gehiago gozatu ahal izango dugula istorio horiekin. Lehenago aipatu dugu, esaterako, *Han Gan-en zaldi magikoa* albuma (Jiang Hong, 2006). Joseba Sarrionandia-ren «Enperadore eroa» ipuinak ere badu album horren aire bat. Bi kasuetan ere, margolari bikain bat da pertsonaia, eta hain ondo margotzen du ezen horrek arazoak baitakarzkio bere egunerokoan. Bata nahiz bestea lan paregabeak dira, baina, Txinako herri ipuinak ezagututa, are harrigarriagoak gertatuko zaizkigu lanok. *Han Gan-en zaldi magikoa*, liburu berria izanik, antzinako giroan kokaturik dago, eta beste hainbeste

gertatzen da Sarrionandiaren ipuinarekin. Horrenbestez, modernoak dira albumak diren aldetik, edo irudiaren eta testuaren arteko loturagatik, edo narrazioak duen gaurkotasunagatik, baina ez erabiltzen duten gaiagatik.

Ipuin klasikoak istorio moderno bilakatzearen adibide argia dugu, esaterako, Patxi Zubizarretaren obra, neurri handi batean. Haurrentzat idatzi zuen lehendabiziko obretako bat, *Gutun harrigarri bat* (Zubizarreta, 1992), gaur egungo gizartean kokaturiko istorio bat izanik bi herri ipuinetan oinarritua da. Euskal Herriko ipuin herrikoi horiek protagonismo nagusia hartzen dute euskal herritar baten eta Marokoko gaztetxo baten arteko eskutitz trukean. Istorio modernoa da, baina, osagaiak, klasikoak. Istorio klasikoak testu berrietan kokatzeko joera hori nabarmena da egile horren beste hainbat lanetan: *Ilargia ditarean* (1996), *Atlas sentimentala* (1998), *Atxiki sekretua* (2004), *Urrezko giltza* (2005) edo *Xia Tenzinen bidaia miresgarria* (2009); azken lan horri buruz, honako hau esan zuen Euskadi saria eman zion epaimahaiak: «Patxik egindako ipuina haurrek zein gazteek irakur dezaketen lana da. Honek herri-ipuin edo ipuin-tradizional ezberdinak bilduko ditu eta horien joskerak modernitate ukitu bat emango dio lanari osotasunean. Ipuin guztiak oso ongi txertatuak daude istorio nagusian, bikain» (Eusko Jaurlaritz, 2010).

ONDORIOAK

Klasikoak beti izan ditugu lagungarri gure garapenean, gogoeta egitera bultzatzen eta animatzen, bizitzan izan ditzakegun zailtasunei edo eragozpenei aurre egin diezaiegun. Jorge Bucay (2017) argentinar psikoterapeuta eta idazleari galdetu ziotenean zein zuen gogokoen ipuin klasikoen artean, zera erantzun zuen: *Ahatetxo itsusia* aukeratuko zuela berak, ipuin itxuraz sinple horren baitan gizakion garapenerako oinarritzko galderak batzen direlako: Nor naiz ni? Nora noa?

Baina gero eta zailtasun handiagoak daude gaur egun, gizartean, ipuin, elezahar, alegia eta mito klasiko horietara iristeko. Arestian esan dugun bezala, Internet nagusi den gizarte batean bizi gara, bat-bateko informazio jariora eta jakituria guztia gure eskuetan berehala jasotzeko aukera ematen digun munduan. Horrek, onuragarri dirudien arren, arazo asko sor ditzake, eta sortzen ari da dagoeneko, ulermen mailan (Carr, 2010), pantailen bidez egiten diren irakurketa horietan nekez jar baitezakegu testu klasikoek behar duten moduko arreta. Horregatik, egungo analfabeto digitalez (Martín, 2011) edo bigarren mailako analfabetismoaz (Ballester eta Ibarra, 2013) hitz egiten hasi gara.

Izan ere, hainbeste informazio dugu eskura ezen azkenean ez baitugu ezer; hainbeste kontu entzun eta ikusten ditugu ezen azkenean ez baitugu erreferenterik. Ezin ditugu erreferente erkideak bilatu. Horixe izan da, hain zuzen, klasikoek egin dutena: gizakion ibilbide literarioak osatzea. Isto-

rio, gertakari, anekdota edo pasadizo bati buruz ari ginenean, denok bagenekien —gutxi gorabehera— zertaz ari ginen (ura ardo bihurtzeaz; ezezagunekin basoan hitz egiteaz; gaueko hamabiak baino lehen etxeratzeko beharraz). Elementu erkideak behar ditugu gure artean —eta ingurukoe-kin— komunikazioa ahalbidetzeko, eta, horrela, talde, gizarte, kultura bateko partaide sentitzeko (Jiménez-Pérez, 2015; Lluch, 2003). Horixe da, hain zuzen, klasikoen bidez eskoletan landu behar duguna. Gure arbasoen ondorengo izatea, eta gure ondorengo arbaso, gure identitatea eraiki gabe oso zaila izango baitzaigu aurrera egitea gizon-emakume moduan.

Euskal klasikoak behar ditugu, eta beste kulturetako klasikoak geureganatu ere bai. Horrenbestez, argi dago klasikoen irakurketa bultzatu beharra dagoela eskoletan. Lan horiekiko elkarrizketak bideratzen baditugu, klasiko oro bizi-esperientzia bilakatzea lor dezakegu. Bestela, gure pentsamendua gero eta pobregoa izango da; ez dugu garapenik izango, ez pertsona, ez gizarte moduan. Klasikoak behar ditugu giza kohesioa eta nortasuna eraikitzen joateko. Zeregin horretan, beraz, eskolek eratu behar dituzte irakurketa plan eraginkorrak —zein obra, zertarako, nola— datozen belauldiedie literatur ibilbide hezigarria egin dezaten.

ERREFERENTZIAK

- Azkue, R. M. (1942). *Euskalerrriaren Yakintza. Bigarren-liburua: Ipuin eta irakurgaiak*. Madril: Espasa-Calpe, S. A.
- Baum, F. (2017). *Oz-eko aztia*. Bilbo: Ibaizabal.
- Ballester, J. eta Ibarra, N. (2013). La tentación diabólica de instruirse. Reflexiones a propósito de la educación lectora y literaria. *Ocnos*, 10, 7-16. Honako webgune honetatik berreskuratua: <http://www.revista.uclm.es/index.php/ocnos/article/view/238>
- Bettelheim, B. (1980). *Los cuentos de Perrault*. Bartzelona: Crítica.
- Borges, J. L. (1952). «Sobre los clásicos» in *Obras completas. Volumen II (1952-1972)*. Emecé editores, Barcelona, 1989. 151 or. Honako webgune honetatik berreskuratua: <https://elcanonliterario.wordpress.com/2009/04/28/los-clasicos-segun-borges/>
- Bucay, J. (2017). Mis libros no contienen ninguna respuesta, están llenos de preguntas. *El Correo*, 2017-11-13, 6.
- Calvino, I. (1993). *¿Por qué leer los clásicos?* Bartzelona: Tusquets.
- Carr, N. (2010). *Superficiales, ¿Qué está haciendo Internet con nuestra mente?*. Madril: Taurus.
- Cerrillo, P. (2010). Lectura escolar, enseñanza de la literatura y clásicos literarios. In Lluch, G. (ed.) *Las lecturas de los jóvenes. Un nuevo lector para un nuevo siglo* (85-104). Bartzelona: Anthropos.
- Cerrillo, P. (2013). Canon literario, canon escolar y canon oculto. *Quaderns de Filología. Estudis literaris*, 18 (17-31).
- Cerrillo, P. (2016). *El lector literario*. Mexiko: Fondo de Cultura Económica.
- Colomer, T. (1999). *Introducción a la literatura infantil y juvenil*. Madrid: Síntesis.

- Colomer, T. (2005). La biblioteca de la humanidad. *Cuadernos de Pedagogía*, 352. monografikoa, (25-28).
- Collodi, C. (1993). *Pinotxo*. Donostia: Tarttalo.
- Collodi, C. (2011). *Pinotxo*. Donostia: Erein.
- Díaz-Plaja, A. (2016). Motivos de la narrativa universal. In J. Palou eta M. Fons (ed), *Didáctica de la lengua y la literatura en educación primaria*. 281-292. Madril: Síntesis.
- Donaldson, J. (2017). *Grufaloo*. Madril: Bruño.
- Eusko Jaurlaritz (2010). Euskadi Literatura saria 2010. Honako webgune honetatik berreskuratua: http://www.euskadi.eus/web01a2kulsus/eu/contenidos/informacion/euskadi_litera_2010/eu_literatu/infantile.html
- Eusko Jaurlaritz (2015). Oinarritzko Hezkuntzaren Curriculuma. Honako webgune honetatik berreskuratua: <http://www.euskadi.eus/eusko-jaurlaritz/-/de-kretua/2362015-dekretua-abenduaren-22koa-oinarritzko-hezkuntzaren-curriculuma-zehaztu-eta-euskal-autonomia-erkidegoan-ezartzen-duena/>
- Etxaniz, X. (1995). Herri ipuinen nazioartekotasuna. *Egan* 1995-2, 5-28.
- Etxaniz, X. (2011). La transmisión de valores en la literatura, desde la tradición oral hasta la LJ actual. *OCNOS*, 7, 73-83. Honako webgune honetatik berreskuratua: DOI: http://dx.doi.org/10.18239/ocnos_2011.07.06
- Fanjul, S. (2011, ekainaren 12a). Atentos a todo... y a nada. *El País*. Honako webgune honetatik berreskuratua: https://elpais.com/sociedad/2011/05/12/actualidad/1305151203_850215.html
- Galtzagorri elkarte (d.g.). *Galtzaberri: Klis-klasikoak bilduma*. Honako webgune honetatik berreskuratua: <http://www.galtzagorri.eus/euskara/galtzaberri/klis-klasikoak-bilduma>
- García Gual, C. (1998, urriaren 27a) El viaje sobre el tiempo o la lectura de los clásicos. *El País*. Honako webgune honetatik berreskuratua: http://elpais.com/diario/1998/10/27/sociedad/909442818_850215.html
- García Gual, C. (2016, urriaren 20a). Los clásicos nos hacen críticos. *El País*. Honako webgune honetatik berreskuratua: https://elpais.com/cultura/2016/10/20/actualidad/1476978146_824729.html
- Genette, G. (1989). *Palimpsestos: la literatura en segundo grado*. Madril: Taurus.
- Jiang Hong, Ch. (2006). *Han Gan-en zaldi magikoa*. Donostia: Tarttalo.
- Jiménez-Pérez, E. (2015). *La comprensión y la competencia lectoras*. Madril: Síntesis.
- Jung, C. J. (1968). *Man and his symbols*. New York: Dell Publishing Co. Ltd.
- Lagerlöf, S. (2016). *Nils Holgerssonen bidaia miresgarria*. Bilbo: Ibaizabal.
- Literatur Terminoen Hiztegia: https://www.euskaltzaindia.eus/index.php?option=com_xslt&view=frontpage&layout=lth_detail&Itemid=474&search=klasiko.
- Lopez Gaseni, M. (2000). Euskaratutako Haur eta Gazte Literaturaren azterketa: funtzioak, eraginak eta itzulpen-estrategiak. *Senez*, 22. *Hemendik hartua*: <http://www.eizie.es/es/Argitalpenak/Senez/20001001/gaseni>
- Luch, G. (2003). *Análisis de narrativa infantiles y juveniles*. Cuenca: UCLM.
- Lur hiztegi entziklopedikoa: http://www.euskara.euskadi.eus/r59-lursresd/eu/?r01kQry=tC:euskadi;tF:diccionario_encyclopedia;tT:termino;m:documentLanguage.e.EQ.eu;m:documentName.BEGINNING.klasiko
- Machado, A. M. (2002). *Lectura, escuela y creación literaria*. Madril: Anaya.
- Martín Valdunciel, M. E. (2013). La lectura como herramienta epistémica en la enseñanza superior, *Álabe*, 8 (abendua), 1-20.

- Martos García, A. E. (2009). Tecnologías de la palabra en la era digital: de la cultura letrada a la cibercultura. *Revista Latinoamericana de Tecnología Educativa-RELATEC*, 8 (2), 15-37.
- McKee, D. (2012). *Elmer elefantea*. Donostia: Erein.
- Meek, M. (2004). *En torno a la cultura escrita*. Mexiko: Fondo de Cultura Económica.
- Mogel, B. (1991). *Ipuin onac*. Donostia: Elkar - Euskal Editoreen Elkartea.
- Molina García, M.ª J. (2015). La lectura de los clásicos en la etapa preuniversitaria: una propuesta de intervención. *Enunciación*, 20 (1), 26-38.
- Moreno, V. (2011). *Cómo hacer lectores competentes: Guía práctica. Reflexiones y propuestas*. Iruñea: Pamiela.
- Navarro, R. (2006). ¿Por qué adaptar los clásicos?, *TK 18*, 17-26.
- Palou, J. eta Fons, M. (2016). *Didáctica de la lengua y la literatura en educación primaria*. Madril: Síntesis.
- Sendak, M. (2009). *Piztiak bizi diren lekuan*. Iruñea: Pamiela.
- Suarez, C. (2018). *Mainamikirri*. Altsasu: Fanietorri argitalpenak.
- Zapata, J. D. (2017). *¿Qué es un clásico de la literatura?* Honako webgune hone-tatik berreskuratua: <https://www.elmundo.com/noticia/-Que-es-un-clasico-de-la-literatura-/344900>
- Zubizarreta, P. (1992). *Gutun harrigarri bat*. Donostia: Elkar.
- X.X. (1983). *Peru gezurtia*. Donostia: Elkar.